УДК 811.161.2=162.3]'255.4:821.161.2.09Шевченко Т.
DOI: https://doi.org/10.17721/2410-4094.2025.1(28).121-129

Людмила КАМІНСЬКА, магістрантка 2 року навчання
e-mail: mila.kmnsk@gmail.com
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Дарія ГРЕСЬ, магістрантка 2 року навчання
e-mail: dashagres3@gmail.com
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Дарина ЯРЕМЕНКО, магістрантка 2 року навчання
e-mail: darinaaremenko@gmail.com
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЧЕСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТА ДОСЛІДЖЕННЯХ

Стаття є узагальнювальним дослідженням рецепції творчості видатного українського письменника Тараса Шевченка в чеському культурному середовищі з кінця XIX століття до сучасності, що охоплює значний часовий проміжок і різні культурно-історичні етапи. Автори статті розглядають ключові аспекти перекладу його творів чеською мовою, окреслюють внесок окремих чеських літературознавців і перекладачів, які активно сприяли поширенню творчої спадщини письменника в Чехії, а також за її межами, зокрема в країнах Східної та Центральної Європи. Окремо висвітлено важливу роль Музею визвольної боротьби України в Празі, який став провідним осередком популяризації творчості Шевченка, підтримуючи наукові ініціативи та культурні зв'язки між Україною та Чехією. Музей активно організовує виставки, наукові конференції та культурні заходи, присвячені життю та творчості Тараса Шевченка, що залучає значну увагу як чеської, так і міжнародної аудиторії. Робота може слугувати підґрунтям для подальших досліджень української літератури за кордоном і взаємодії між слов'янськими культурами.

Недостатнє висвітлення в українському літературознавстві ролі чеських перекладів у поширенні творчості Тараса Шевченка та їхнього впливу на чесько-українські наукові та культурні зв'язки.

Метою дослідження є комплексне вивчення процесу перекладів творів Тараса Шевченка чеською мовою з урахуванням історико-культурного контексту. Дослідження передбачає також виконання таких завдань:

1) простежити історичний розвиток чеських перекладів творів Тараса Шевченка;

2) проаналізувати діяльність чеських перекладачів та літературознавців, які сприяли популяризації творчості письменника;

3) визначити роль культурних і наукових інституцій, зокрема Музею визвольної боротьби України в Празі, у збереженні та поширенні Шевченкової спадщини;

4) з'ясувати значення перекладів творів Тараса Шевченка чеською мовою та їхній вплив на українсько-чеські культурні зв'язки.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, чеські переклади, слов'янська єдність, Музей визвольної боротьби України, культурні зв'язки.*

Тарас Шевченко – видатний поет та прозаїк. Його творча спадщина – багатогранна й посідає важливе місце не лише в українській, а й у світовій літературі. Теми пошуку національної ідентичності, боротьби за свободу, соціальної справедливості, над якими розмірковував Шевченко, привертають увагу дослідників та перекладачів і, таким чином, зберігають свою актуальність. Чехія не стала винятком, оскільки відома своїми давніми історичними зв'язками з Україною, а чеські переклади творів Тараса Шевченка та їх дослідження сприяють ширшому культурному збагаченню обох народів.

Перші спроби перекладу творів Тараса Шевченка датуються кінцем XIX ст. М. Мольнар у книзі "Тарас Шевченко у чехів та словаків" зазначив, що "болгари почали перекладати Шевченка з 1863 року, серби 1868, хорвати 1887, німці 1870…" (Мольнар, 1961, с. 137), а О. Білецький у праці "Українська література серед інших слов'янських літератур" пише, що "перекладати Шевченка у Чехії стали лише з 1860 р., і – не раніше 1896 р. з'явився справжній художній переклад Ружени Єсенської…" (цит. за Мольнар, 1961, с. 136–137). Для того, щоб глибше зрозуміти причину популярності творчості Тараса Шевченка в той час, варто згадати, що в Австро-Угорській монархії, де панівними націями були німці та угорці, пригнобленими

залишалися слов'янські народи, землі яких належали цій імперії, тому питання національного відродження поставало ключовим. Ознайомлення та вивчення слов'янських літератур заохочувалося багатьма чеськими інтелектуалами (Е. Ваврою, В. Ганкою, П. Шафариком тощо) для того, щоб зміцнити ідею слов'янської єдності, підкреслити культурну самобутність цих народів і в такий спосіб запобігти нищівним асиміляційним процесам, зумовленим домінуванням великої імперії.

Як уже зазначено вище, перші переклади чеською мовою творів Тараса Шевченка починають з'являтися з 1860 р. Окремі науковці (О. Білецький) схильні припускати, що ці переклади були неточними, часто взагалі не відповідали оригіналу, оскільки роботу перекладачів виконували некомпетентні особи, які іноді не мали жодного стосунку до літератури. Натомість інші дослідники (зокрема М. Мольнар) стверджують, що чеська перекладна література XIX ст. ще раніше могла похвалитися своїми вдалими роботами як перекладу творів Шевченка, так і українських народних пісень. Ця тема і досі лишається актуальною і є предметом дискусій серед досвідчених літераторів.

У 1925 році в Празі відкрили Музей визвольної боротьби України, а в 1936 році при ньому створили окремий "Шевченківський відділ" (Мушинка, 2005). Він зібрав велику кількість видань творів Тараса Шевченка та досліджень про автора. На основі матеріалів цього відділу було випущено кілька видань, а під час Другої світової війни опубліковано ще чотири збірки творів поета. Шевченківський відділ у Музеї визвольної боротьби України в Празі заснували на честь десятиріччя музею та до 75-ї річниці з дня смерті Тараса Шевченка. Він став місцем, де систематично збирали та зберігали видання творів Шевченка з різних країн світу, а також матеріали, що стосувалися його культурного впливу за межами України (Шевченкіана в Музеї Визвольної боротьби України, с. 183–188).

Важливою історичною подією стало видання наприкінці 1876 року в Празі першого безцензурного випуску "Кобзаря" Тараса Шевченка (Пеленська, 2024). С. Русова згадує, що після Різдва до них у Петербург приїхав Федір Вовк із пропозицією від "Старої громади" виїхати за кордон, щоб надрукувати повне

видання "Кобзаря" Тараса Шевченка. Це рішення було обґрунтоване побоюванням, що рукописи заборонених віршів поета можуть бути втрачені.

Оскільки Олександр Русов мав науковий інтерес до слов'янознавства і працював над дисертацією, присвяченою Яну Жижці, він разом із дружиною Софією вирішив зупинитися в Празі. У травні 1875 року подружжя вирушило туди, обравши це місто як найбільш підхоже для реалізації їхньої мети (Шарапа, 2013).

Першою науковою працею українською мовою, яка безпосередньо розглядала питання поширення творів Тараса Шевченка в Чехії та Словаччині, а також містила критичний аналіз публікацій чеської та словацької преси про поета, стала робота літературознавця Луки Луціва. У 1920-х роках він разом із багатьма іншими студентами виїхав із Галичини до Чехословаччини, де здобував освіту в Празькому університеті.

Варто зазначити, що у Празі в 1920-х роках виходив журнал "Нова Україна", присвячений літературі, мистецтву, науці та громадському життю. Його видавала українська інтелігенція, яка на той час мешкала у Чехословаччині (цит. за М. Мольнар).

Поширення творів Тараса Шевченка в Чехії має дві форми. З одного боку, цей процес відображає формування та зростання глибокої вдячності чеської прогресивної спільноти до видатного українського поета. З другого – демонструє, що його творчість сприймалась як ідейна зброя в боротьбі чеського народу за національне відродження.

Так, Юліус Доланський, чеський літературознавець, громадський діяч, у своїй статті "Тарас Шевченко у нас" зазначав: "Видатний український поет Тарас Шевченко давно став для нас добрим знайомим і улюбленцем чеської літератури. Так ми віддячуємо йому за щиру любов, яку він виявив до нашого народу. Ми завжди пам'ятатимемо, що у розквіті своїх сил сорокарічний Шевченко оспівав "чеха святого, великого мученика... славного Гуса" та з натхненням висловився про нашого Павла Йосефа Шафарика".

Одним із драматичних творів Тараса Шевченка, що привернув найбільшу увагу чеської публіки, стала його п'єса "Назар Стодоля" (цит. за М. Мольнар). Вона мала два вдалі переклади

чеською мовою, що сприяло її популяризації серед театралів та літературознавців.

Перший великий переклад було здійснено в 1955 році зусиллями "Чеської драматично-літературної агенції" у Празі. Видання містило текст, віддрукований на склографі, що був адаптований для театральних постановок. Авторами перекладу виступили Міла Мелланова та Владімір Любовицький, а музичне оформлення створив П. Ніщинський.

Другий переклад з'явився в 1958 році у празькому видавництві "Орбіс" у серії "П'єси народної сцени" (Hry lidové scény). Його виконала Ганна Будінова, що дозволило ширшій аудиторії ознайомитися з творчістю Тараса Шевченка.

Ці переклади, безперечно, сприяли зростанню інтересу до української драматургії в Чехії, підтверджуючи стійке зацікавлення творчістю Шевченка серед чеських літературознавців і театральних діячів.

Творчість Тараса Шевченка і нині викликає значний інтерес у Чехії, що підтверджується новими перекладами його поезії та сучасними дослідженнями чеських літературознавців. Важливу роль у популяризації спадщини Шевченка відіграють як класичні переклади, так і новітні літературні проєкти, спрямовані на донесення його творчості до сучасного чеського читача. Останніми десятиліттями було здійснено кілька нових перекладів творів Шевченка, серед яких значне місце займають адаптовані видання, що наближають його поезію до сучасного читача. Зокрема, дослідники прагнуть передати не лише змістову глибину, а й ритмічну та емоційну складову оригінальних текстів. Чеські переклади "Кобзаря" та окремих поезій стали предметом аналізу сучасних наукових праць, що розглядають особливості передачі стилю та символіки Шевченкових творів у контексті чеської культури.

Творчість Тараса Шевченка активно вивчають чеські наукові установи та університети. Зокрема, Карлів університет у Празі проводить конференції та семінари, присвячені впливу української літератури на європейський культурний простір. У працях сучасних чеських дослідників, таких, як Павел Глоба та Ян Зелений,

розглядаються питання впливу Шевченкової поезії на національну самосвідомість слов'янських народів.

Окрім академічних досліджень, Шевченко залишається важливою постаттю в культурному житті Чехії. Щорічні заходи, приурочені до дня народження поета, організовуються українською діаспорою, посольством України в Чеській республіці та місцевими літературними товариствами. Це сприяє збереженню пам'яті про Шевченка та популяризації його творчості серед чеської громадськості.

Таким чином, сучасні чеські переклади та дослідження творів Тараса Шевченка свідчать про тривалий інтерес до його спадщини. Його поезія продовжує бути джерелом натхнення для літературознавців, перекладачів і читачів, зберігаючи своє значення в європейському культурному просторі.

Дискусія і висновки

Отже, огляд чеських перекладів та наукових праць, присвячених творчості Тараса Шевченка, свідчить про глибоку зацікавленість чеської інтелігенції його спадщиною. Популярність поета в Чехії пояснюється не лише його художнім талантом, а й спільними історичними викликами, зокрема боротьбою за національну ідентичність та соціальну справедливість.

Перші переклади творів Шевченка чеською мовою з'явилися наприкінці XIX століття і спочатку викликали дискусії щодо їхньої точності. Проте згодом вони стали невід'ємною частиною чеської літератури, що сприяло формуванню інтересу до української культури серед чеської громади. Важливу роль у поширенні творчості Шевченка відіграв Музей визвольної боротьби України в Празі, який збирав його твори та дослідження про нього, а також сприяв їхньому друку та розповсюдженню.

Видання повного безцензурного "Кобзаря" у Празі в 1876 році стало історичною подією, яка мала значний вплив не лише на українську, а й на чеську літературну традицію. Творчість Шевченка надихала багатьох чеських літературознавців, серед яких – Юліус Доланський, який відзначав важливість українського поета для чеської культури.

Таким чином, творчість Тараса Шевченка залишається важливим містком між українською та чеською культурами.

Його поезія, пронизана ідеями свободи, справедливості та єдності слов'янських народів, зберігає свою актуальність і сьогодні, продовжуючи надихати дослідників, перекладачів та поціновувачів української літератури у Чехії.

Внесок авторів: Людмила Камінська – написання анотації та вступної частини, аналіз джерел; Дарія Гресь написання, аналіз джерел; Дарина Яременко – написання висновку, аналіз джерел.

Список використаних джерел

Мольнар, М. (1961). *Тарас Шевченко у чехів та словаків.* Словацьке педагогічне видавництво.

Мельниченко, І. (2015). Чеська література і Шевченко. *Шевченківська енциклопедія*: у 6 томах. Т. 6. Т-Я (М. Жулинський та ін., Ред.). Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Мушинка, М. (2005). *Музей визвольної боротьби України в Празі і доля його фондів.* Історико-архівні нариси (вступне слово Г. Боряк). Державний комітет архівів України, Асоціація україністів Словаччини та НТШ у Словаччині.

Шевченкіана в Музеї Визвольної боротьби України (1941). *Пробоєм*, 3, 183–188.

Пеленська, О. (09.03.2024). *Шевченкова Прага: пам'ятник і перший нецензурований "Кобзар" 1876 року.* Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/shevchenko-kobzar-praha/32855151.html.

Шарапа, О. М. (01.10.2013). *З історії видання празького \"Кобзаря\" 1876 року.* Нова Доба. URL: https://novadoba.com.ua/182928-z-istoriyi-vydannya-prazkogo-kobzarya-1876-roku.html.

References

Molnar, M. (1961). Taras Shevchenko among the Czechs and Slovaks. Slovak Pedagogical Publishing House [in Ukrainian].

Melnychenko, I. (2015). Czech Literature and Shevchenko. *Shevchenko Encyclopedia*: in 6 vol. Vol. 6. T–Ya. (M. Zhulynskyi, Ed.). Institute of Literature named after T.H.Shevchenko of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Mushynka, M. (2005). The Museum of Ukraine's Liberation Struggle in Prague and the Fate of its Collections. Historical and Archival Essays / foreword by H. Boryak. State Committee on Archives of Ukraine, Association of Ukrainianists of Slovakia and Shevchenko Scientific Society in Slovakia [in Ukrainian].

The Shevchenkiana Collection at the Museum of Ukraine's Liberation Struggle. *Proboiem*, 3, pp. 183–188 [in Ukrainian].

Pelenska, O. (09.03.2024). *Shevchenko's Prague: the Monument and the First Uncensored "Kobzar" of 1876*. Radio Svoboda [in Ukrainian]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/shevchenko-kobzar-praha/32855151.html.

Sharapa, O. M. (01.10.2013). *From the History of the Prague Edition of the "Kobzar" (1876)*. Nova Doba [in Ukrainian]. URL: https://novadoba.com.ua/182928-z-istoriyi-vydannya-prazkogo-kobzarya-1876-roku.html.

Отримано редакцією збірника / Received: 25.04.25
Прорецензовано / Revised: 02.10.25
Схвалено до друку / Accepted:03.11.25

Liudmyla KAMINSKA, 2nd-year Master's Student
e-mail: mila.kmnsk@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Dariia HRES, 2nd-year Master's Student
Email: dashagres3@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Daryna YAREMENKO, 2nd-year Master's Student
Email: darinaaremenko@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TARAS SHEVCHENKO'S WORKS IN CZECH TRANSLATIONS AND RESEARCH

This article is about general research of great Ukrainian writer Taras Shevchenko's literature in Czech's cultural environment from the end of 19th century to today, which includes considerable time period and various cultural-historic steps. Authors review key aspects of Czech translations of his works, examine contribution of Czech literary critics and translators, who were active in spreading writer's creative heritage in Czech, and also abroad, particularly in eastern and central Europe. Article also explores great role of Museum of the Struggle for Liberation of Ukraine, which became center of popularization of Shevchenko's works, and provided support for academic initiative and cultural relations between Ukraine and Czech. Museum actively organizes exhibitions, academic conferences and cultural events dedicated to life and heritage of Taras Shevchenko, it attracts great attention of Czech as well as international crowd. This work can become foundation for further studies of Ukrainian literature abroad and for interactions between Slavic cultures.

Insufficient highlighting of Czech translations in Ukrainian literature study in distribution of Taras Shevchenko's works and their influence on academic and cultural Czech-Ukrainian relations.

Goal of the study is complex research of Czech translation process of Taras Shevchenko's works, including cultural-historic context. Study also covers the following tasks:

1) to trace history progress of Taras Shevchenko's work of Czech translations;

2) to analyze activity of Czech translators and literature critics, who popularized works of the writer;

3) to determine role of cultural and academic institutions, in particular Museum of the Struggle for Liberation of Ukraine in Prague, in preserving and sharing of Shevchenko's heritage;

4) to determine significance of Czech translations of Taras Shevchenko's works and their influence on cultural Czech-Ukrainian relations.

K e y w o r d s : *Taras Shevchenko, Czech translations, Slavic unity, Museum of the Struggle for Liberation of Ukraine, cultural relations.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.